IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

DAVLAT BUDJETI MABLAG‘LARI HISOBIDAN AJRATILADIGAN SUBSIDIYALAR USTIDAN DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Jumayev Otabek Akrom o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: otabek291997@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat budjeti mablag‘lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda subsidiyalarni rejalashtirish, ajratish, maqsadli sarflash, natijadorligini baholash va audit tavsiyalari ijrosini monitoring qilish jarayonlari tahlil qilinadi. Oxirgi rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2025-yil I choragida Davlat budjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifida subsidiyalar 10 488,1 mlrd so‘mni tashkil etgani ushbu yo‘nalishda nazoratning dolzarbligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: davlat budjeti, subsidiyalar, davlat moliyaviy nazorati, maqsadli mablag‘, audit, samaradorlik, shaffoflik, risk, monitoring, budjet intizomi.

Abstract: This article examines issues of improving state financial control over subsidies allocated from the State Budget. The study analyzes planning, allocation, targeted use, performance evaluation and monitoring of audit recommendations. Recent official data show that subsidies in the economic classification of State Budget expenditures amounted to 10,488.1 billion soums in the first quarter of 2025, which confirms the relevance of strengthening control mechanisms.

Keywords: state budget, subsidies, public financial control, targeted funds, audit, efficiency, transparency, risk, monitoring, budget discipline.

Kirish

Bugungi kunda davlat budjeti mablag‘laridan samarali foydalanish, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni moliyalashtirish va aholining muayyan qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashda subsidiyalar muhim moliyaviy instrument hisoblanadi. Subsidiyalar orqali uy-joy, qishloq xo‘jaligi, tadbirkorlik, kommunal xizmatlar, ijtimoiy himoya va boshqa yo‘nalishlarda davlat ko‘magi amalga oshiriladi.

Subsidiyalar qaytarilmaydigan yoki qisman qoplanadigan davlat yordami bo‘lgani sababli ular ustidan moliyaviy nazoratni kuchaytirish alohida ahamiyatga ega. Nazorat yetarli darajada tashkil etilmasa, mablag‘larning maqsadsiz sarflanishi, noqonuniy oluvchilarga ajratilishi, natijaning pastligi yoki hisobotlarning ishonchsizligi kabi xavflar yuzaga keladi.

2025-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risidagi Qonunda Davlat budjeti xarajatlari 290 417,5 mlrd so‘m miqdorida belgilangan. Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil I choragida iqtisodiy tasnif bo‘yicha subsidiyalar 10 488,1 mlrd so‘mni tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich subsidiyalar hajmi katta moliyaviy oqim ekanini va ularni doimiy nazorat qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Uy-joy va ipoteka yo‘nalishida ham subsidiyalar hajmi oshib bormoqda. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2025-yilda 30 ming nafar talabgorga ipoteka subsidiyasi ajratish belgilangan hamda ushbu maqsadlar uchun 2,5 trln so‘m mablag‘ yo‘naltirilishi ko‘zda tutilgan.

2024-yilda bu yo‘nalishga 1,5 trln so‘m ajratilgani bilan solishtirganda, nazorat mexanizmlarining yanada aniq va raqamli bo‘lishi talab etiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi davlat budjeti mablag‘lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar ustidan davlat moliyaviy nazoratining amaldagi holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda nazoratni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Subsidiyalar ustidan moliyaviy nazorat masalalari xalqaro amaliyotda davlat moliyasini boshqarish, shaffoflik, audit, natijadorlik va risklarni boshqarish bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Jahon banki va INTOSAI yondashuvlarida davlat mablag‘lari sarfini baholashda qonuniylik bilan birga iqtisodiylik, samaradorlik va natijadorlik tamoyillari ham muhim sanaladi.

Ilmiy adabiyotlarda subsidiyalar samaradorligi ko‘p jihatdan boshqaruv sifati va nazorat tizimiga bog‘liqligi qayd etiladi. Dizon-Ross, Dupas va Robinson tadqiqotida subsidiyalangan mahsulotlarni taqsimlashda maqsadli oluvchilarga yetkazish darajasi yuqori bo‘lsa-da, ayrim holatlarda mablag‘ yoki imtiyozlarning noto‘g‘ri oluvchilarga chiqib ketish xavfi mavjudligi ko‘rsatilgan.

Ichki audit va moliyaviy hisobot shaffofligi bo‘yicha tadqiqotlarda mustahkam ichki nazorat, auditorlarning mustaqilligi va elektron moliyaviy axborot tizimlari davlat sektorida hisobdorlikni oshirishi ta’kidlanadi. Bu subsidiyalarni nazorat qilishda ham elektron reyestrlar, ochiq ma’lumotlar va real vaqt monitoringining zarurligini asoslaydi.

Xorijiy tajribada davlat subsidiyalarining samaradorligini baholashda aniq maqsadli indikatorlar, benefitsiarlarni tekshirish, to‘lovdan keyingi monitoring, audit tavsiyalari ijrosi va natijaga yo‘naltirilgan hisobotlar keng qo‘llaniladi. Bunday yondashuv davlat mablag‘larining ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini aniqlashga yordam beradi.

O‘zbekiston sharoitida ushbu masala ayniqsa dolzarbdir, chunki subsidiyalar hajmining ortishi ularni ajratishning shaffofligi, maqsadliligi va natijadorligini baholash bo‘yicha yagona nazorat tizimini kuchaytirishni talab qiladi.

Asosiy va tahliliy qism

Subsidiyalar ustidan davlat moliyaviy nazorati bir nechta bosqichni qamrab olishi lozim. Birinchi bosqichda subsidiya ajratish zarurati, maqsadi va kutilayotgan natijasi asoslanadi. Ikkinchi bosqichda oluvchilarni tanlash mezonlari va hujjatlarning to‘g‘riligi tekshiriladi. Uchinchi bosqichda mablag‘larning maqsadli sarflanishi va yakuniy natija baholanadi.

Amaliyotda subsidiyalarni nazorat qilishda eng katta xavflardan biri benefitsiarlarni noto‘g‘ri aniqlashdir. Agar oluvchilar ro‘yxati yagona axborot tizimlari bilan solishtirilmasa, bir shaxs yoki subyektning takroran yordam olishi, talablarga javob bermagan shaxslarga subsidiya ajratilishi yoki hujjatlarni sun’iy shakllantirish holatlari yuzaga kelishi mumkin.

Ikkinchi muhim xavf mablag‘larning maqsadli ishlatilmasligidir. Subsidiyalar muayyan xarajatni qoplash uchun ajratiladi, biroq nazorat sust bo‘lsa, mablag‘lar boshqa yo‘nalishga sarflanishi yoki subsidiyaning ijtimoiy-iqtisodiy samarasi baholanmay qolishi mumkin.

Davlat moliyaviy nazorati faqat moliyaviy hujjatlarni tekshirish bilan cheklanmasligi kerak. U subsidiya berishdan oldingi baholash, berish jarayonidagi nazorat, berilgandan keyingi monitoring va natijadorlik auditini o‘z ichiga olgan tizimli jarayon bo‘lishi zarur.

2025-yil I choragida Davlat budjeti xarajatlari tarkibida subsidiyalar 10 488,1 mlrd so‘mni tashkil etgani bu yo‘nalishda riskga asoslangan audit rejasini ishlab chiqishni talab qiladi. Ya’ni eng katta moliyaviy hajmga ega, ko‘p sonli benefitsiarlarni qamrab olgan va oldingi davrlarda kamchiliklar qayd etilgan subsidiya turlari birinchi navbatda tekshirilishi lozim.

Subsidiyalar ustidan nazoratda raqamlashtirish alohida ahamiyatga ega. Elektron reyestrlar orqali ariza beruvchi, subsidiya turi, ajratilgan summa, moliyalashtirish manbasi, shartnoma, to‘lov sanasi va natija ko‘rsatkichi yagona bazada yuritilsa, nazorat tezkor va aniq bo‘ladi.

Raqamli monitoring davlat organlariga takroriy arizalar, bir nechta manbadan moliyalashtirish, belgilangan limitdan oshish, to‘lov muddatlari kechikishi yoki natija indikatorlari bajarilmasligi kabi xavflarni erta aniqlash imkonini beradi.

Subsidiyalar ustidan nazoratni kuchaytirishda ochiq ma’lumotlar ham muhim o‘rin tutadi. Subsidiyalar bo‘yicha umumlashtirilgan ma’lumotlar jamoatchilikka e’lon qilinsa, fuqarolik nazorati kuchayadi, korrupsiya xavfi kamayadi va davlat organlarining hisobdorligi ortadi.

Quyidagi jadvalda davlat budjeti mablag‘lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar ustidan moliyaviy nazoratni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari, nazorat mazmuni va kutilayotgan natijalari keltirilgan.

1-jadval

Davlat budjeti subsidiyalari ustidan moliyaviy nazoratni takomillashtirish yo‘nalishlari

Nazorat yo‘nalishi	Moliyaviy nazorat mazmuni	Kutilayotgan natija
Benefitsiarlarni tekshirish	Ariza beruvchi va oluvchilar ma’lumotlarini elektron bazalar orqali solishtirish	Noqonuniy va takroriy subsidiyalar kamayadi
Maqsadli sarfni nazorat qilish	Ajratilgan mablag‘ning belgilangan yo‘nalishda ishlatilishini hujjatlar va to‘lovlar orqali tekshirish	Budjet mablag‘larining maqsadli sarfi ta’minlanadi
Riskga asoslangan audit	Yuqori hajmli, ijtimoiy ahamiyatga ega va kamchiliklar qayd etilgan dasturlarni ustuvor tekshirish	Nazorat resurslaridan samarali foydalaniladi
Raqamli monitoring	Elektron reyestr, ochiq ma’lumotlar va avtomatik xavf indikatorlarini joriy etish	Shaffoflik va tezkor nazorat kuchayadi
Tavsiyalar ijrosi	Audit xulosalari bo‘yicha chora-tadbirlar, mas’ullar va muddatlarni nazorat qilish	Takroriy kamchiliklar kamayadi

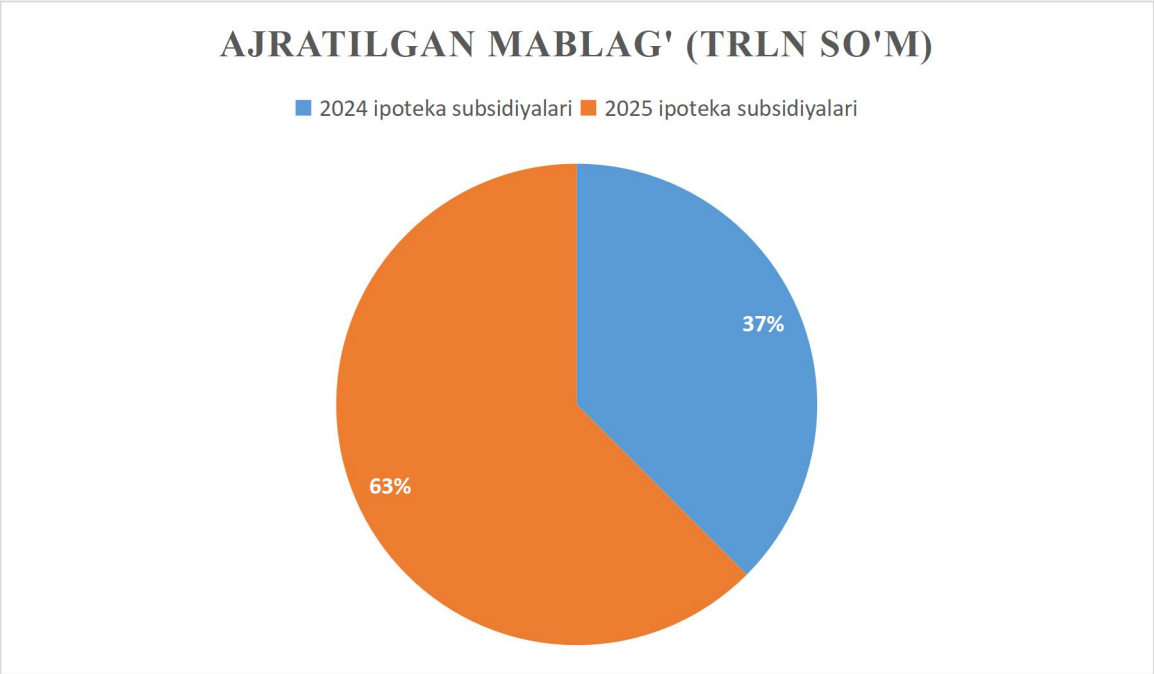
Manba: *muallif tomonidan O‘zbekiston Respublikasining 2025-yil uchun Davlat budjeti to‘g‘risidagi Qonuni, Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari hamda xalqaro audit yondashuvlari asosida tuzilgan.*

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, subsidiyalar nazorati faqat tekshiruv natijasida kamchilikni aniqlash emas, balki mablag‘ ajratishdan oldin xavfni baholash, mablag‘ ajratilgandan keyin natijani monitoring qilish va tavsiyalar ijrosini ta’minlashdan iborat bo‘lishi kerak.

Subsidiyalarning samaradorligini baholashda uch guruh ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Birinchisi, kirish ko‘rsatkichlari bo‘lib, ajratilgan mablag‘ miqdori va oluvchilar sonini ifodalaydi. Ikkinchisi, jarayon ko‘rsatkichlari bo‘lib, arizalarni ko‘rib chiqish muddati va to‘lovlarning o‘z vaqtida amalga oshirilishini ko‘rsatadi.

Uchinchi guruh natija ko‘rsatkichlaridir. Masalan, ipoteka subsidiyalarida uy-joy sharoiti yaxshilangan oilalar soni, qishloq xo‘jaligi subsidiyalarida hosildorlik yoki ishlab chiqarish hajmining o‘sishi, tadbirkorlik subsidiyalarida yangi ish o‘rinlari yoki soliq tushumlari kabi indikatorlar baholanishi lozim.

Subsidiyalarni nazorat qilishda ma’lumotlar bazalarining integratsiyasi muhim. Soliq organlari, banklar, kadastr, bandlik, ijtimoiy himoya va davlat xizmatlari axborot tizimlari o‘zaro bog‘langan holda ishlasa, subsidiya oluvchining haqiqiy holatini aniqlash osonlashadi.



1-rasm. Ipoteka subsidiyalari bo‘yicha 2024–2025-yillardagi asosiy ko‘rsatkichlar

Manba: *O‘zA hamda Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, davlat sektorida shaffoflik va hisobdorlikni oshirish uchun audit sifati, auditorlar mustaqilligi va ichki nazorat tizimining kuchli bo‘lishi zarur. Subsidiyalar yo‘nalishida bu talablar yanada muhim, chunki mablag‘lar ko‘pincha ko‘p sonli oluvchilar o‘rtasida taqsimlanadi.

Shu bois davlat moliyaviy nazorati organlari subsidiyalar bo‘yicha nazoratni yillik tekshiruvlar bilan cheklamasdan, uzluksiz monitoring, tahliliy audit, ma’lumotlar tahlili va jamoatchilik nazorati mexanizmlarini birlashtirgan holda tashkil etishi maqsadga muvofiq.

Diagramma ma’lumotlari 2025-yilda ipoteka subsidiyalari hajmi 2024-yilga nisbatan oshganini ko‘rsatadi. 2024-yilda ushbu yo‘nalishga 1,5 trln so‘m yo‘naltirilgan bo‘lsa, 2025-

yilda 2,5 trln so‘m ajratilishi ko‘zda tutilgan, shuningdek, 30 ming nafar talabgorni qamrab olish belgilangan.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, davlat budjeti mablag‘lari hisobidan ajratiladigan subsidiyalar ustidan moliyaviy nazorat davlat moliyasini boshqarish tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Subsidiyalar hajmining oshib borishi ularning maqsadliligi, shaffofligi va natijadorligini baholashni kuchaytirishni talab etadi.

2025-yil uchun Davlat budjeti xarajatlari 290 417,5 mlrd so‘m etib belgilanganligi hamda 2025-yil I choragida subsidiyalar 10 488,1 mlrd so‘mni tashkil etgani bu yo‘nalishda riskga asoslangan, raqamlashtirilgan va natijaga yo‘naltirilgan nazorat tizimini joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlillar subsidiyalarni ajratishda benefitsiarlarni to‘g‘ri tanlash, maqsadli foydalanishni tasdiqlash, natija indikatorlarini belgilash, ma’lumotlar bazalarini integratsiya qilish va audit tavsiyalarining bajarilishini monitoring qilish eng muhim masalalar ekanini ko‘rsatdi.

Subsidiyalar ustidan davlat moliyaviy nazorati samarali tashkil etilsa, budjet mablag‘larining maqsadsiz sarflanishi kamayadi, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarning natijadorligi oshadi va davlat organlariga nisbatan jamoatchilik ishonchi mustahkamlanadi.

Takliflar:

1. Davlat budjeti subsidiyalari bo‘yicha yagona elektron reyestrni joriy etish va unda subsidiya turi, oluvchi, summa, muddat, maqsad va natija ko‘rsatkichlarini aks ettirish lozim.

2. Subsidiyalarni ajratishda benefitsiarlarni soliq, kadastr, bank, bandlik va ijtimoiy himoya axborot tizimlari bilan avtomatik tekshirish mexanizmini kuchaytirish zarur.

3. Davlat moliyaviy nazorati organlari subsidiyalar bo‘yicha tekshiruvlarni riskga asoslangan reja asosida tashkil etishi, yuqori hajmli va ijtimoiy ahamiyatga ega dasturlarni ustuvor nazorat qilishi kerak.

4. Har bir subsidiya dasturi uchun aniq natija indikatorlari belgilanib, mablag‘ sarfi bilan birga real ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir ham baholanishi maqsadga muvofiq.

5. Audit va nazorat natijalari bo‘yicha berilgan tavsiyalar ijrosini elektron monitoring qilish, bajarilmagan tavsiyalar yuzasidan mas’ullar kesimida hisobot yuritish lozim.

6. Subsidiyalar bo‘yicha umumlashtirilgan ochiq ma’lumotlarni muntazam e’lon qilish orqali jamoatchilik nazorati va shaffoflikni kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 24-dekabrdagi O‘RQ-1011-son Qonuni “2025-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 2025-yil I chorak Davlat budjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnif bo‘yicha ijrosi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 21-fevraldagi PF-26-son Farmoni “Uy-joy va ipoteka bozorini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.

4. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. “2025-yilda uy-joy ipotekasi uchun subsidiya kimlarga beriladi?” 2025.
5. INTOSAI. GUID 3910: Central Concepts for Performance Auditing. 2019.
6. World Bank. Internal Audit Key Performance Indicators: Public Sector Internal Audit Guidance.
7. Dizon-Ross R., Dupas P., Robinson J. Governance and the Effectiveness of Public Health Subsidies: Evidence from Ghana, Kenya and Uganda. Journal of Public Economics, 2017.
8. Middin M., Nirwana, Haliah. The Role of Internal Audit in Maintaining Financial Accountability and Transparency in Government Agencies. Formosa Journal of Multidisciplinary Research, 2024.
9. Badewin, Elizabeth R., Rusmardiana A., Rely G., Judijanto L. Accountability and Transparency in Local Government Financial Reporting: An Empirical Study in Indonesia. Jurnal Ilmiah Akuntansi Kesatuan, 2025.
10. Msindwana M.C., Ngwakwe C. Internal Audit Effectiveness and Financial Accountability in the Provincial Treasuries of South Africa. International Journal of Economics and Financial Issues, 2022.